

СЕКЦІЯ 10

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Мирошниченко Наталія Анатоліївна

*професор, кандидат юридичних наук,
професор кафедри кримінального права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Басалюк Наталія Василівна

аспірант кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

НЕПОВНОЛІТНІ І МОЛОДІ ДЕЛІКВЕНТИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИДІВ ПОКАРАНЬ

Кримінальне право і кримінальне законодавство завжди приділяли особливу увагу неповнолітнім правопорушникам. Неповноліття, молодість суб'єкта кримінального правопорушення у різний історичний час розглядалися підставою пом'якшення чи звільнення від покарання.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК «кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років»; ч. 2 ст. 22 КК наводить вичерпний перелік кримінальних правопорушень (насильницьких та майнових), за вчинення яких особа може притягуватися до кримінальної відповідальності вже з 14-ти років. У Проекті КК нижня межа віку кримінальної відповідальності залишається на рівні 14-ти років, натомість, верхню межу для неповнолітніх і молодих правопорушників встановлено на рівні 21-го року. На нашу думку, з огляду на існуючі періодизації психічного та особистісного розвитку такий підхід є обґрунтованим. Учені-психологи говорять про так званий «онтогенетично-своєрідний період 11-21 років», який визнається «одним із найскладніших у житті людини, оскільки саме на даному етапі індивід переходить на якісно нову ступінь свого розвитку, тобто переходить з положення «дитина» в положення «дорослий» [1]. У Проекті

КК знайшла своє відображення і відповідна термінологія: малолітні особи – особи, які не досягли 14-річного віку (п.25 ст.1.3.1) не є суб'єктами кримінальної відповідальності; згідно п.33 ст.3.1.3 Проекту КК «неповнолітня особа – особа, яка досягла 14-річного віку, але не досягла 18-річного віку», а відповідно до п. 28 ст.3.1.3. Проекту КК «молода особа – особа, яка досягла 18-річного віку, але не досягла 21-річного віку».

На відміну від чинного КК, який встановлює усічений перелік покарань для неповнолітніх у ст.98 КК, у Проекті КК перелік покарань за вчинення кримінальних правопорушень і для повнолітніх, і для неповнолітніх однаковий, але з певними умовами для останніх. У ч.1 ст.3.10.3 Проекту КК зазначено, що 1) «штраф і грошове стягнення застосовується до неповнолітньої або молодшої особи, якщо вона має самостійний дохід або власне майно, на яке може бути звернене стягнення; 2) ув'язнення на певний строк призначається особі, яка вчинила злочин у віці до 18 років, на строк не більше 20 років: а) за злочини 9 ступеня, які є злочинами геноциду, агресії, злочинами проти людяності або воєнними злочинами; б) за сукупністю злочинів; в) за сукупністю вироків за злочини». У ч.3 ст.3.10.3 Проекту КК зроблено вказівку, що «довічне ув'язнення не призначається особі, яка вчинила злочин у віці до 21 року». Відповідно до ч.2 ст.3.2.7 Проекту КК «безоплатні роботи призначаються судом на строк від 1 до 3 місяців та відбуваються: 1) особою, яка досягла 18 років і має постійне місце роботи або навчається заочною формою – 30 годин на місяць, але не більше ніж 4 години на день; 2) особою, яка досягла 18 років, але належить до незайнятого населення – 60 годин на місяць, але не більше ніж 8 годин на день; 3) особою, яка не досягла 18 років – 20 годин на місяць, але не більше 2 години на день». З огляду на вказані особливості щодо окремих видів покарань, можна відобразити потенційну систему покарань для неповнолітніх та молодих осіб: 1. Покарання за злочини: 1) штраф; 2) ув'язнення на певний строк. 2. Покарання за проступки: 1) грошове стягнення; 2) безоплатні роботи; 3) обмеження свободи пересування; 4) арешт. Одразу відзначимо, що автори Проекту КК вирішили проблему, існуючу у чинному КК: у Проекті КК відсутня вказівка, що арешт не призначається особі до 16 років. Однак, існують інші проблеми, зокрема, зауваження викликає сама побудова норм – юридична техніка, яка окрім змістовних, мовних правил повинна виконувати правила логічні і структурні. Між тим, у

запропонованому Проекту КК Розділ 3.10 «Особливості застосування кримінально-правових засобів щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у неповнолітньому або молодому віці» містить згадану вже ст.3.10.3 «Покарання щодо неповнолітньої або молодшої особи», яка вказує на три види покарань: штраф і ув'язнення на певний строк, що передбачено за злочини і грошове стягнення, яке передбачено за проступки. Ця норма може бути витлумачена і таким чином, система покарань для неповнолітніх передбачає лише три види цих покарань, разом з тим, особливості застосування безоплатних робіт для неповнолітніх і молодих осіб уміщено у Розділ 3.1 «Покарання». Таким чином, перелік видів покарань для всіх однаковий (за винятком довічного ув'язнення), однак, існують особливості – частина особливостей вказана у загальному розділі щодо покарання, частина – в окремому розділі. Такий підхід порушує мовні правила юридичної техніки, адже не забезпечує вимогу ясності юридичного матеріалу, а отже, є непростим, незрозумілим, робить цей юридичний текст відкритим для інших інтерпретацій. Правила логіки при побудові нормативно-правових актів вимагають узгодженості різних його частин і послідовності мисленневих операцій. Вважаємо, що для забезпечення ефективного засвоєння інформації необхідне узгодження цих частин потенційного законодавства. Воно може бути досягнуте двома шляхами: 1) взагалі не виділяти Розділ 3.10. Проекту КК, а його елементи умістити в інших розділах Проекту КК; 2) виокремити перелік видів покарань для неповнолітніх і молодих осіб окремою частиною у ст.3.10.3 Проекту КК.

Попри наявність обнадійливого набору засобів безпеки і засобів пробації, пластичність системи покарань видається дещо паралізованою, що у контексті покарань неповнолітніх викликає особливу стурбованість. Обмеження волі є менш суворим видом покарання ніж ув'язнення, тому вважаємо, що обмеження волі необхідно включити до переліку видів покарань із можливістю його застосування з 14 років, встановивши фізично посильні для неповнолітніх і молодих осіб роботи обмежені у часі. Концептуально це покарання втілюється як засіб пробації під назвою *пробаційний арешт* «є частковою ізоляцією засудженої особи від суспільства шляхом виконання нею обов'язку у вихідні, святкові дні та/або у нічний час у будні дні: 1) не залишати житло, яке є місцем її проживання (домашній пробаційний арешт), або 2) перебувати в установі виконання покарань (пенітенціарний

пробаційний арешт)» (ст.3.5.7. Проекту КК), замість того, аби залишити обмеження волі як складову частину покарань, відбувається зайве делегування функції *покарання* пробаційним засобам, основною функцією яких повинен бути *нагляд*. Те саме стосується і безоплатних (у чинному КК – громадських робіт), які залишилися як покарання за проступки і пробаційний засіб, в останньому вони утілилися під назвою *суспільно корисні роботи* і згідно ч.1 ст.3.4.5. Проекту КК «полягають у безоплатному виконанні засудженою особою у вільний від роботи та навчання час праці, види та перелік об'єктів, на яких вона виконується, визначають органи місцевого самоврядування». Між тим, саме цей пенологічний інструмент був би хорошою складовою системи покарань у контексті покарання неповнолітніх.

Ідеали ресоціалізації та реінтеграції, утілені у нормах Проекту КК є наскрізними для усєї кримінально-правової політики, однак, стосовно молодих деліквентів вони мають особливе значення. Необхідне проектування системи покарань, що міститиме і альтернативні покарання – громадські (суспільно корисні) роботи і обмеження волі. Деліквенти із низьким рівнем ризику, до яких відноситься і частина неповнолітніх повинні мати право на кримінальні санкції, не пов'язані із тюремним ув'язненням, бути поза пенітенціарною системою, в іншому разі таку систему покарань очікує постійне зіткнення із власними недоліками.

Список використаних джерел

1. Шамне А. Теоретико-методологічні засади дослідження психосоціального розвитку особистості в період дорослішання. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2019. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-10.%p> (дата звернення – 20.05.2022).
2. Проект нового Кримінального Кодексу: редакція від 18.05.2022. Новий *Кримінальний кодекс*: веб-сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/kontrolnyj-proekt-kk-18-05-2022.pdf> (дата звернення – 20.05.2022).